

TENDENCES LATGALES MUZEJU DARBĪBĀ KULTŪRAS MANTOJUMA SAGLABĀŠANAI UN POPULARIZĒŠANAI

Tendencies in Latgale museums' work for the maintenance and popularization of culture heritage

Rita Burceva

Rēzeknes Augstskola, Atbrīvošanas aleja 115, Rēzekne, Latvija, e-pasts: Rita.Burceva@ru.lv

Abstract. *The objective of the research is to describe the traditional and innovative trends of Latgale region museums' work in the field of culture heritage's maintenance and popularization. The analysis of the documents and theoretical sources, the experience of reflection, the narrative approach are the methods that have been used in the research. Both municipality and private museums work in Latgale and most of them are characterised by the following development tendencies in the maintenance of culture heritage: the search of their own uniqueness and peculiarities, a modern interpretation of the existing museum collections, the interaction of modern culture expressions and cross-cultural communication, the pedagogical function of the museums, the development of museums' informative environment.*

Keywords: *communication, culture heritage, informative environment, museum, pedagogical function.*

Ievads

Kultūras dzīvotspējas un pastāvēšanas pamats ir kultūras mantojums (visi sabiedrības kultūras sasniegumi, ko var mantot turpmākās paaudzes un kas balstās uz mantotā materiāla kritisku izvērtējumu). Tā saglabāšanas, izpētes un popularizēšanas funkcija deleģēta dažādām institūcijām (muzejiem, bibliotēkām, arhīviem), kas vairāk vai mazāk sadarbojas, pamatojoties uz sabiedrības vajadzībām. Muzejam ir liela nozīme kā vietai, kur tiek krātas un saglabātas vēstures liecības, lai tās turpinātu savu dzīvi nākotnē un kalpotu par argumentu bāzi kultūrai kā attīstības faktoram.

Gadsimtu robežšķirtnē un īpaši pēdējā desmitgadē Latvijā aktualizējies un nostiprinājies kultūras mantojuma saglabāšanas, interpretācijas un publiskošanas imperatīvs, t.sk. arī valsts politikas dokumentos, piemēram, „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015. gadam. Nacionāla valsts. Ilgtermiņa politikas vadlīnijas”. Tātad arī šajā līmenī tiek domāts par to, lai kultūras bagātības būtu atrastas, identificētas, izpētītas un saglabātas indivīda un sabiedrības kopīgu mērķu īstenošanai.

Latvijas un Latgales muzejos ir uzkrāta vērtīga muzealizācijas tradicionālā pieredze, taču problemātiski ir jautājumi saistībā ar muzeju attīstības tendencēm, ņemot vērā mūsdienu reālijas – komunikācijas tehnisko līdzekļu straujo attīstību, kultūrizglītības aspektu akcentus pretstatā patērnieciskai un merkantilai attieksmei pret dabas un sabiedrības bagātībām un citu paaudžu vērtībām, muzeju konkurenci un apmeklētāju vēlmes. Muzeju iekšējos dokumentos (nolikumos, gada pārskatos) šo institūciju attīstības virzieni aptuveni iezīmējas, tie ir pieejami šauram lietotāju kontingentam, taču trūkst zinātnes atziņās balstītu plašāku izvērtējumu.

Pētījuma mērķis ir noskaidrot Latgales reģiona muzeju tradicionālos un inovatīvos darbības virzienus kultūras mantojuma saglabāšanas un popularizēšanas jomā. Pētījumā izmantotās metodes ir dokumentu un teorētiskās literatūras analīze, pieredzes refleksija, naratīvā pieeja.

Muzeji Latgalē

Latvijas Republikas Muzeju likums nosaka šīs iestādes darbības saturu: „Muzejs ir sabiedrībai pieejama izglītojoša un pētniecības institūcija, kuras uzdevums ir atbilstoši muzeja darbības specifikai vākt, saglabāt un popularizēt sabiedrībā dabas, materiālās un nemateriālās kultūras vērtības, kā arī sekmēt to izmantošanu sabiedrības izglītošanai un attīstībai” (Muzeju likums, 2005). Tas nozīmē, ka muzejs vispirms jāuztver kā publiska un interesentiem

pieejama iestāde, kur iespēju robežās var notikt sabiedrības inkulturācija. A. Priedītis inkulturāciju skaidro kā procesu, kurā indivīds iegūst kultūras kompetenci tajā sabiedrībā, kurā viņš dzīvo. Inkulturācijas process turpinās visu cilvēka dzīvi, ko nosaka kultūras transformācija un tās dinamika (Priedītis, 2003: 206).

Ikviena muzeja pastāvēšanas sākums un pamats ir muzeja priekšmets, kas ietver sevī un ataino kādas materiālās vērtības (ēkas, pieminekļi, mākslas darbi, amatnieku darinājumi, fiziski uztverami pagātnes un tagadnes ikdienas priekšmeti u.tml.) vai arī garīgās, kas ir cilvēka darbības rezultāts (relīģija, literatūra, folklorā, mīti u.tml.). Muzejs rada nosacījumus un vidi ikviena cilvēka personības socializācijas iespēju paplašināšanai, padarot tā apmeklētājiem pieejamas šīs paaudzēs uzkrātās un saglabātās vērtības, ko plašākā nozīmē pieņemts saukt par kultūras mantojumu. „Kultūras mantojums (*cultural heritage*) – daļa no iepriekšējo paaudžu radītajām kultūras vērtībām, kuras ir izturējušas laika pārbaudi un tiek nodotas no paaudzes paaudzē kā kaut kas vērtīgs un godājams” (Aldersons, 2011: 171).

LR Kultūras ministrijas iniciētajā un ar ERAF atbalstu izveidotajā portālā kulturaskarte.lv (Kultūras karte, 2011) 2012. gada vidū ir iespējams atrast informāciju par 195 Latvijas muzejiem (mākslas, vēstures un arheoloģijas, dabas vēstures un dabaszinātņu, zinātnes un tehnoloģiju, etnogrāfijas un antropoloģijas, specializētie, reģionālie un vispārējie muzeji – pavisam 148 muzeji) un kultūras mantojuma krātuvēm (47 ieraksti).

Pēc LR Kultūras ministrijas Reģionālās kultūrpolicies un informācijas analīzes nodaļas datiem (LR KM, 2009), kopš 2001. gada ir vērojams muzeju skaita samazināšanās process. Krasākais muzeju skaita kritums vērojams starp pašvaldību muzejiem (no 104 iestādēm 2001. gadā līdz 83 muzejiem 2008. gadā), toties lēnām pieaug privāto (akreditēto un neakreditēto) muzeju skaits. Tas pilnā mērā attiecas arī uz Latgales reģionu. Te atrodas tikai 16 akreditēti muzeji, un vietējās pašvaldības finansē lielāko daļu no šo muzeju krājuma uzturēšanas izdevumiem. Latgalē ir tikai 1 valsts muzejs. Kultūras mantojuma krājums izvietots arī neakreditētajos muzejos, kā arī privātajos muzejos un kolekcijās (apkopojumu skat. 1.tabulā).

1.tabula

Muzeji un kolekcijas Latgalē

Muzeja/kolekcijas statuss	Nosaukumi
Akreditēts valsts muzejs	Raiņa muzejs “Jasmuiža”
Akreditēti pašvaldību muzeji	Andrupenes lauku sēta, Balvu novada muzejs, Baltinavas novada muzejs, Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzejs, Naujenes Novadpētniecības muzejs, Ludzas novadpētniecības muzejs, Skrindu dzimtas muzejs, Krāslavas Vēstures un mākslas muzejs, Preiļu vēstures un lietišķās mākslas muzejs, Latgales Kultūrvēstures muzejs, Antona Rupaiņa muzejs, Maltas vēstures muzejs, Franča Trasuna muzejs “Kolnasāta”, Viļakas novadpētniecības muzejs, Viļānu novadpētniecības muzejs.
Neakreditētie muzeji	Raiņa māja Berķenelē, Daugavpils Universitātes muzejs, Upītes kultūrvēstures muzejs, Tilžas kultūrvēstures izpētes centrs.

Privātie muzeji/kolekcijas	WW2 – Otrā pasaules kara muzejs (Aglona, īpašnieks V.Tumovs), Līdumnieku novada vēstures liecību krātuve (Ciblas novads, Līdumnieki, īpašnieks I.Novožilovs), Vladislava Lōča latgaliešu rakstniecības muzejs (Rēzekne, īpašnieks P.Locs), “Saipetnieku” senlietu un tehnikas kolekcija (Rugāju novads “Saipetnieki”, īpašnieks A.Stablenieks), “Cīrulīšu” senlietu un motociklu muzejs (Viļakas novads, Tepeņicas “Cīrulīši”, īpašnieks Dz.Dvinskis), muzejs “Klētiņa” (Rēzeknes novads, “Telejas”, īpašnieki J. un I.Kancāni), Latgales lauku sēta “Mežmala” (Rēzeknes novads Dītlovi, īpašnieki B. un H.Mundas), Pasaules tautu ābeču kolekcija (Balvu novads Lazdulejas pag. Purlova, īpašnieks J.Cibuļs), Jāņa Zalāna motociklu un darbarīku kolekcija (Krustpils novads Atašienes pag. “Skujiņas”, īpašnieks J.Zalāns), Gunāra Igauna mūzikas instrumentu muzejs (Rēzeknes novads Gaigalavas pag. Bikava, īpašnieks G.Igaunis), Antona Ušpeļa keramikas kolekcija (Rēzekne, īpašnieks A.Ušpelis), Polikarpa Čerņavska keramikas māja (Preiļi, īpašnieki J.Čerņavskis un V.Caica), Aglonas maizes muzejs (Aglona, īpašniece V.Ancāne), Annas Āzes meža kolekcija (Viļakas novads Žīguri, īpašniece – A.Āze), muzejs “Leļļu karaļvalsts” (Preiļi, īpašniece J.Mihailova), Kristus Karaļa kalns (Aglonas novads, īpašnieks J.Stupāns).
----------------------------	--

Iespējams, ka apkopojumā nav iekļauti visi Latgales muzeji, ņemot vērā vājo informācijas pieejamību privāto muzeju/kolekciju jomā, taču tie ir saglabājuši piemiņas vietas un kolekcijas, kuras valsts vai pašvaldība nespēj apsaimniekot, un krājuma uzturēšana ir atsevišķu cilvēku personīgā iniciatīva. Šajā kontekstā ir aktuāla I. Būmanes atziņa: „Muzeju darba speciālisti varbūt spriedīs citādi, taču mans viedoklis – privāto muzeju un kolekciju krājums ir Latvijas nacionālā kultūras mantojuma daļa. Kā to novērtēt un atbalstīt, par to nākotnē būtu jāspriež daudzām gudrām galvām kopīgi. Pagaidām kritērijs viens – privātie kolekcionāri paši saviem spēkiem paveikuši to, kas bez viņiem tiktu pamests novārtā un būtu lemts iznīcībai” (Būmane, 2010: 6). Tādēļ privātmuzeju ieguldījums kultūras mantojuma saglabāšanā vērtējams kā būtisks veikums, kas popularizējams sabiedrībā.

Aktualitātes un tendences muzeju darbībā

Vispārējās globalizācijas laikmetā viena no dominējošajām idejām ir kultūru daudzveidības saglabāšana, tāpēc nav viennozīmīgi vērtējamu ieteikumu muzeju ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai. Katra tauta un kopiena sensitīvi uztver un izprot savu vēsturi un kultūru kā vispārēju vērtību un savu dzīvesveidu kā pamattiesības. Kultūru daudzveidības atbalsts ir nozīmīgs līdzeklis etnokultūru konfliktu prevencijā, izvairoties no etnocentrismā. Etnocentrisms psiholoģijā tiek skaidrots kā „svešas kultūras vērtēšana no sava etniskās kultūras vērtību viedokļa” (Vidnere, 2011: 299). Latgale vēsturiski vienmēr ir bijusi etniski neviendabīga, un tāpēc muzeju darbībā mūsdienīgi akcenti jāsaista ar toleranci un cieņu pret visām materiālās un garīgās kultūras izpausmēm, vairāk jāorientējas uz dzīves parādību

atainojumu un interpretāciju mūsdienīgā kontekstā. Realizējot šādu pieeju, apmeklētājam būtu vienlīdz interesanti, piemēram, gan paviesoties Vecticībnieku draudzes muzejā Rēzeknē, gan piedalīties Latgales Kultūrvēstures muzeja pedagoģiskajā programmā „24 stundislatgalīts”. Abos gadījumos mērķauditorija var būt visdažādākie cilvēki pēc vecuma, nodarbošanās, interesēm un vēlmēm. Katrai no šīm aktivitātēm muzejos ir sava atšķirīga forma un saturs, bet virsmērķis ir viens – radīt interesi un izpratni par muzeja krājumā esošajiem priekšmetiem un to nozīmi kopienas dzīvesveidā un vērtību sistēmā.

Vienlaikus muzeji cenšas saglabāt savu savdabību, jo tas ir veids, kā uzturēt apmeklētāju interesi. Muzeji piedāvā pakalpojumu, kas nedublējas nevienā citā muzejā. Muzejiem jāreķinās arī ar pieaugošo savstarpējo konkurenci, tāpēc savas specifiskas kultūras pakalpojuma nišas meklējumi ir atbalstāmi. Piemēram, unikāla parādība Latgalē ir podniecības tradīcijas dzimtu ietvaros. Interesentiem pieejamas enciklopēdiskas ziņas par šo tematu: „Podniecības amats mantots no paaudzes paaudzē, tāpēc līdz pat mūsdienām var runāt par podnieku dzimtām Ludzā, Rēzeknē, Krāslavā, Preiļos, Daugavpilī, Balvos un to apkaimē. Vislielāko ievērību 20. gadsimtā izpelnījās t.s. Silajāņu keramika (Paulāni, Ušpeļi, Čerņavski, Vilcāni, Babri, Riuči, Dubovski, Backāni, Zagorski, Dūbes-Dubovski)” (Kursīte, 2011). Tikai Latgales Kultūrvēstures muzejā iekārtota vienīgā pastāvīgā Latgales podniecības ekspozīcija Latvijā, tā 2010. gadā ir modernizēta un padarīta pieejama arī cilvēkiem ar speciālām vajadzībām. Tādējādi muzejs transformējis kultūras pakalpojumu par unikālu vērtību, rosinot dziļāk iepazīt Latgales kultūras mantojumu.

Arī paši daiļamata meistari atrodas aizvien jaunas formas, stilu un tehnoloģiju meklējumos. Tiek izkoptas jau vēsturiski nostiprinājušās tradīcijas, piemēram, svēpētā keramika, svečturis, svilpaunieks, vazaunieks, vāraunieks, pārosis u.tml., bet jaunā paaudze demonstrē savus atklājumus. Uzskatāms piemērs ir Krāslavas keramiķu Olgas un Valda Pauliņu oriģinālie trauki ar dabīgas bērza tāss elementiem. Tas nozīmē, ka muzejam jātiecas atspoguļot kultūras mantojuma un tradicionālo vērtību izmaiņas, to nepārtrauktību un evolūciju.

Aizvien lielāku nozīmi muzeju darbības pilnveidē iegūst muzeja komunikācija. Ja kādreiz centrālā vieta muzeja darbībā bija atvēlēta muzeja krājumam (fondiem), tā komplektēšanai un saglabāšanai, priekšmetu restaurēšanai un ekspozīciju veidošanai, tad pēdējā laikā institūcijas uzmanības lokā ir darbs ar plašāku sabiedrību, cilvēku informēšana un iepazīstināšana ar kultūras mantojumu. Jau 2005. gadā Attīstības projektu institūts savā pētījumā par kultūras produktu tirgu Latvijā sadaļā „Muzeju darbs ar apmeklētājiem” nonāk pie atziņas: „... vairāk jādomā par piedāvājuma dažādošanu un modernizēšanu, kā arī par interesantu muzeja informācijas pasniegšanu. Tādā veidā tiktu panākta plašāka auditorijas piesaiste un veicināta sabiedrības ne vienmēr pozitīvās izpratnes maiņa par muzeju nozīmi” (Attīstības projektu institūts, 2005: 4).

Muzeja komunikācijā svarīga ir atgriezeniskā saite ar apmeklētājiem, to akcentē arī sabiedrisko attiecību speciāliste S. Veinberga, norādot, ka „pēdējā laikā aizvien iecienītāka kļūst atgriezeniskā komunikācija” (Veinberga, 2004: 7). Latgales muzeju apmeklētāju aptauju rezultāti, kas tiek ietverti muzeju ikgada darbības pārskatos, palīdz apzināt publikas viedokļus un izvēlēties atbilstīgas un muzeja apmeklētājiem pieņemamas komunikācijas formas un stilu, kas radītu pamatu jaunu apmeklētāju piesaistei. Latgales Kultūrvēstures muzeja attīstībā nemainīga tendence ir, piemēram, ne tikai apmeklētāju kopskaita pieaugums, bet arī to apmeklētāju skaita palielinājums, kas šeit ieradušies pirmo reizi. Tas nozīmē, ka komunikācijā ar apmeklētājiem muzeja personālam jāņem vērā viņu iepriekšējā pieredze, veidojot attiecības ar šiem cilvēkiem, t.i., var būt nepieciešama gan padziļināta informācija interesējošā jautājumā, gan pamatfakti par muzeju, ekspozīcijām, krājumu, izstādēm, lasītavas resursiem u.tml. Šim nolūkam jāsigatavo kompakti, lakoniski izdales materiāli, ja nav iespējas ilgstoši veltīt uzmanību konkrētajam apmeklētājam. Taču vienlaikus jāraugās, lai apmeklētāja

jautājumi nepaliktu neatbildēti un pirmais iespaids par muzeju būtu pozitīvs. Lai apmierinātu pastāvīgo apmeklētāju intereses, dažkārt jāpieaicina speciālisti no Mākslas nodaļas vai, piemēram, muzeja lasītavas. Tādēļ arī muzeja dežurantiem un izstāžu zāles uzraugiem jābūt pietiekami informētiem par pārējā personāla kompetences robežām un iespējām risināt problēmsituācijas.

Muzejpedagoģijas pētnieks B. Stoļarovs norāda, ka komunikācijai muzejā ir piešķirama specifiska nozīme: „Muzeja komunikācija ir apmeklētāja saskarsme ar muzeja krājumu, un tās sekmību nosaka: 1) viņa spēja izprast muzeja priekšmetu „valodu”, 2) muzeja darbinieku spēja radīt nosacījumus šai izpratnei” (Столяров, 2004: 207). Tātad muzeju par atvērtu un uz indivīdu orientētu sabiedrisku iestādi iespējams uzskatīt tikai gadījumā, ja notikusi pilnvērtīga apmeklētāja un muzeja priekšmeta komunikācija. Tas ir iespējams apstākļos, kad komunikācijā iesaistās viss personāls.

Uz moderno tehnoloģiju attīstības un izplatības tendencēm mūsdienu sabiedrībā norāda kultūras institūcijās veikto apmeklētāju aptauju rezultāti: vairāk nekā puse no viņiem vēlētos informāciju par muzeja aktivitātēm iegūt speciālā muzeja mājas lapā. Tā kā lielu daļu Latgales muzeju finansē pašvaldības, tad līdzekļi prioritāri tiek piešķirti reģiona sociālo vajadzību risinājumam, bet kultūras joma tiek finansēta pēc atlikuma principa. Rezultātā savas mājas lapas nav pat vairākiem lielākajiem Latgales muzejiem. Tas ir būtisks trūkums, jo tiek kavēta informācijas izplatīšana un nav pilnvērtīgi izmantots muzeju potenciāls sabiedrības informēšanai un izglītošanai. Tādēļ muzeju vadībai jākoncentrējas ne tikai uz muzeja kultūras produkta kvalitātes nodrošinājumu, bet arī uz tā pieejamības paplašināšanos, pierādot pašvaldībām savas pastāvēšanas nozīmi.

Mujejpedagoģija ir jauna nozare pedagoģijas laukā Latvijā, taču arī te meklējamas atziņas muzeju darba sekmēšanai un to lomas apzināšanai kultūras mantojuma saglabāšanā. Latvijas muzeju asociācijas vadītājs J. Garjāns aktualizē jautājumu par to, „kā muzejos uzkrātās kultūrvēsturiskās bagātības izmantot sabiedrības vajadzībām. Izglītojošais darbs ieņēmis līdzvērtīgu vietu muzeja aktivitāšu spektrā, caurvijot ikvienu muzeja darbības jomu” (Garjāns, 1997: 5). Arī A. Krūze, pētot konkrēta muzeja specifiku, izsaka vispārinājumu: „Ir jāapzinās vēsturiskās atmiņas īpašā nozīme un tā jākopj, atceroties, ka tagadne ir saistīta ar pagātņi un tās abas savukārt veido pamatu nākotnei. Te liela nozīme muzejam kā vēstures liecību krātuvei un muzejpedagoģijai kā pedagoģiskās darbības pamatam muzeja vidē” (Krūze, 2008: 224). Latgales muzejos ar apmeklētājiem strādā cilvēki, kuru mērķis ir nevis kaut ko obligāti iemācīt apmeklētājam, bet radīt interesi par sarunas priekšmetu. Objektīvākais rādītājs, šķiet, nebūtu pat muzejpedagoģisko programmu daudzums un izglītojošo pasākumu saturs katrā atsevišķā muzejā, bet tas, ko apmeklētājam spēj dot muzeja pedagogs kā personība. Ja viņš ir zinošs savā laukā (daba, māksla, vēsture u.tml.), ja prot integrēt šīs zināšanas un pasniegt tās interesantā formā, iesaistoties diskusijās ar atnākušajiem muzeja viesiem, ja viņam piemīt humora izjūta un elastība rīcībai negaidītās situācijās, ja viņš prot neuzkrītoši un ātri izvērtēt publikas vajadzības, ja viņš ir entuziasts, nejutās noguris un gūst patiesu baudu no tā, ko dara, tad tikšanās muzejā pārvērtīsies par abpusēji gaidītu pasākumu. Šajā ziņā muzejpedagoģi uz to tiecas, pilnveidojot profesionālās un personiskās kompetences un spējas.

Secinājumi

Latgales kultūras mantojuma saglabāšanā piedalās valsts, pašvaldību, privātie muzeji un individuālie kolekcionāri.

Iespējams identificēt vairākas tendences, kas var veicināt Latgales muzeju ilgtspējīgu pastāvēšanu:

- savas savdabības, unikalitātes meklējumi, lai novērstu kultūras pakalpojuma dublēšanos,
- tolerance un cieņa pret visām materiālās un garīgās kultūras izpausmēm,

- tieksme atspoguļot kultūras mantojuma un tradicionālo vērtību izmaiņas,
- atbilstīgas un apmeklētājiem pieņemamas komunikācijas formas un stils, ietverot atgriezenisko saiti,
- moderno tehnoloģiju sasniegumu izmantojums komunikācijā un ekspozīciju veidošanā,
- muzejā saglabātā kultūras mantojuma pilnvērtīgs izmantojums sabiedrības informēšanā un izglītošanā,
- muzejpedagogu profesionālās kapacitātes stiprināšana.

Literatūra un avoti

1. Aldersons, J. (2011). *Mākslas un kultūras vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.
2. Attīstības projektu institūts (2005). *Phare 2002. gada „Baltijas jūras sadarbības programma Latvijai” projekta „Baltijas kultūrvide: kultūras tūrisma produktu izveide Latvijā un Lietuvā” aktivitātes „Tirgus izpēte kultūras tūrisma produktiem Latvijā un jaunu Latvijas kultūras tūrisma produktu izstrāde” ietvaros izstrādātais Latvijas kultūras mantojuma tūrisma produktu tirgus izpētes dokuments*. Skatīts 18.05.2012. http://www.pilis.lv/a_pnm/files/46_4.pdf.
3. Būmane, I. (2010). *111 privātie muzeji un kolekcijas Latvijā*. Rīga: AS „Lauku Avīze”.
4. Garjāns, J. (sastād.) (1997). *Muzeju izglītojošais darbs*. Rīga: Latvijas muzeju asociācija.
5. Krūze, A. (2008). Latvijas Universitātes raksti. 738. sēj.: Zinātņu vēsture un muzejniecība. *Muzejpedagoģijas attīstība LU Pedagoģijas muzeja darbībā*. (224. - 230. lpp.) Rīga: LU.
6. *Kultūras karte* (2011). Skatīts 30.06.2012. <http://www.kulturaskarte.lv/>.
7. Kursīte, J. (2011). Letonika.lv. Tautas tradīcijas. Latgales podniecība. Skatīts 28.06.2012. <http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?cid=1005430&r=264&lid=1005430&q=&h=759>.
8. LR KM (2009). *Vispārējie darba rādītāji – MUZEJI*. Skatīts 30.06.2012. http://www.km.gov.lv/lv/doc/nozaru/muz/MUZEJI_Darba_raditaji_2008.pdf.
9. *Muzeju likums*. (2005). Skatīts 12.06.2012. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=124955>.
10. Priedītis, A. (2003). *Kultūras teorija un kultūras vēsture*. Daugavpils: A.K.A.
11. *Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006. - 2015. gadam. Nacionāla valsts. Ilgtermiņa politikas vadlīnijas*. (2006). Skatīts 16.05.2012. www.km.gov.lv/lv/doc/dokumenti/kulturpolitikas_vadlinijas.doc.
12. Veinberga S. (2004). *Publiskās attiecības PR. Teorija un prakse*. R.: Zvaigzne ABC.
13. Vidnere, M. (2011). *Etnopsiholoģija. Etniskais cilvēkā un sabiedrībā*. Rīga: Raka.
14. Столяров, Б.А. (2004). *Музейная педагогика*. Москва: Высшая школа.